

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3516>

RELIGIOUS EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENTAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENCE

ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİ

Merve Yılmaz¹
İsmail Demir²

Abstract

The period covering the age range of 12-25 is called adolescence. Adolescence, which is a very turbulent time, has three periods within itself. The awakening of religious consciousness and interest in abstract concepts begins to be seen during adolescence. The individual, who initially shapes his/her religious understanding according to his/her family, starts to criticize and question with the transition to adolescence. His/her friends, who now influence him in almost everything, undoubtedly influence his ideas about religion. Considering that everyone is born with a need for religion, it is inevitable that religious education is also a need. As a matter of fact, religion provides a window through which individuals can breathe during this period of problems such as depression, anxiety and emotional intensity. In order to ensure that they can see this, there is a great responsibility on the family, but also on educators. In fact, the methods and approaches to be used in the process of religious education should respond to the needs of adolescents. The question-answer method, discussion method or lecture method to be used should be used by taking into account the developmental characteristics of adolescence.

Keywords: Adolescence, Religion, Religious Education, Development.

Özet

Bireylerin genellikle 12-25 yaş aralığını kapsayan dönem, ergenlik olarak adlandırılmaktadır. Oldukça çalkantılı geçen ergenliğin kendi içerisinde üç dönemi vardır. Dini bilincin uyanışı, soyut kavramlara ilgi duyulmaya başlanması ergenlik döneminde görülmeye başlanır. İlk başta dini anlayışını ailesine göre şekillendiren birey ergenliğe geçişle birlikte eleştirmeye ve sorgulamaya başlar. Artık hemen her konuda kendisini etkileyen arkadaşları din konusundaki fikirlerini de hiç kuşkusuz etkiler. Herkesin bir din ihtiyacı ile dünyaya geldiği göz önünde bulundurulduğunda din eğitiminin de bir ihtiyaç olduğu sonucu kaçınılmaz olacaktır. Nitekim din, depresyon, kaygı, duygu yoğunluğu gibi problemlerin olduğu bu dönemde bireylere nefes alabilecekleri bir pencere aralar. Onların bunu görebilmelerini sağlamak için aile üzerindeki sorumluluk fazla

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, merve_yilmaz_08@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-5764-1150>

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. ismail.demir@comu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-9756-1901>

olduğu gibi eğitimcilerle düşen görev de büyüktür. Öyle ki din eğitimi sürecinde kullanılacak yöntem ve yaklaşımlar ergenlerin ihtiyaçlarına karşılık veriyor nitelikte olmalıdır. Kullanılacak soru-cevap yöntemi, tartışma yöntemi veya anlatım yöntemi ergenlik dönemi gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak kullanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik Dönemi, Din, Din Eğitimi, Gelişim.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar yapılan tüm çalışmalarda, insan yaşamı, daha iyi anlaşılabilmesi için belli dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemlerden biri de, bireyin genellikle 13 ve 22 yaş aralığını kapsayan ergenlik dönemidir. Unesco bu yaş aralığını 15-25 olarak belirtirken Birleşmiş Milletler 12-25 olarak ifade etmiştir. Bu yaşların herhangi bir kesinlik ifade etmediği, bulunulan bölgeye, iklime göre ergenliğin daha erken veya daha geç yaşlarda görülebileceği de unutulmamalıdır. Zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan gençlik ve ergenlik kavramları arasındaki ilişkiyi de şu şekilde açıklamak mümkün olacaktır; gençlik, ergenliği ve özelliklerini de kapsayan bir dönemdir. Ancak gençliğin üst yaş sınırının daha geniş olması gibi küçük bir fark bulunmaktadır.³

İnsan yaşamının her döneminde, o dönemin gelişim özelliklerine göre sunulan din eğitimi hizmetleri, ergenlik döneminde de dönemin ihtiyaçları ve özellikleri kapsamında farklı bir yöntemle sunulur. Özellikle bu dönemin gelişim açısından da son derece hassas olduğu göz önünde bulundurulacak olursa verilecek din eğitiminin profesyonel olması oldukça önemlidir. Bu bağlamda öğretici, farklı öğrenme yaklaşımları ve türlerine hakim olmalı, süreç içerisinde bunları kullanmalıdır. Dikkat edilecek ilk husus elbette ki verilecek eğitimin bireyin ihtiyaçlarını karşılıyor olmasıdır. Nitekim kalıcılık ve ilgi duyulması bakımında ihtiyaç odaklılık da oldukça önemlidir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada öncelikle amaçlanan, ergenlik döneminin gelişim özelliklerinin fiziki, biyolojik, duygusal açılardan ele alınmasıdır. Ardından bu gelişim özellikleri doğrultusunda dönemin bireylerine verilecek olan din eğitiminin yönteminin belirlenmesinde izlenecek yolu göstermek amaçlanmıştır. Nitekim uygun olmayan öğretim yöntemleri bireylerde olumsuz duygular gelişmesine sebep olabilir. Eğitimin verimli olmaması da öğrenenin içinde bulunduğu koşulların görmezden gelinmesi sonucunda karşımıza çıkan bir olgudur. Bu gibi sebeplerle öğrenme sürecinin öznesi olan birey ve içinde bulunduğu koşullar hakkında bilgi sahibi olunması çalışmanın başlıca amaçlarındandır.

12-25 yaş aralığındaki bireylerin karşılaştıkları problemler ve dönemin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda din gibi hassas bir konuda verilecek eğitimin ve bu eğitim sürecinin sağlıklı yürütülmesi bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda eğitimciler için ergenleri tanımak ve onların dünyasına yakından bakmak konusunda çalışma önem taşır. Eğitim sürecinde birçok farklı öğretim ve öğrenme yaklaşımları bulunur ve öğretici bunlar arasından öğrenen birey için en verimli olanı kullanmakla yükümlüdür. Öyle ki öğretici bu süreçte kılavuz konumundadır. Çalışma, bu dönemde din eğitiminin nasıl olması gerektiğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

³ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/17 (2004), 233.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma, nitel araştırma temelinde hazırlandı. Niçin, nasıl, ne şekilde gibi soruları merkeze alan nitel araştırmanın türlerinden olan doküman analizi yöntemi kullanıldı. Bilimsel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi doğrultusunda yazılı materyaller toplandı, gözden geçirilip incelenerek yorumlandı. Bu dokümanlara kitaplar ve dergiler örnek gösterilebilir. Çalışma kapsamında hem bu yolla veri toplandı hem de araştırmanın doğrulanması ve desteklenmesi de yine bu yolla sağlandı.

Bulgular

Çalışmada ergenlik dönemi gelişim özellikleri fiziksel ve ruhsal açılardan tespit edildi. Kilo alma, ses değişimi, duygusal yoğunluklar bu gelişim özelliklerinden birkaçıdır. Bunların doğurduğu sonuçlar doğrultusunda din eğitiminin niteliği, önemi saptandı. İnsan yaşamının önemli bir kısmını kapsayan eğitim içerisinde ayrı bir alan olan din eğitimi, ergenlik dönemi bağlamında ele alındı. Aynı zamanda verilen din eğitiminde dikkat edilecek hususlar, yöntem ve yaklaşımlar belirlendi. Bilişsel, duyuşsal, davranışçı yaklaşımların din eğitimi sürecinde kullanımları açıklandı. Bunların yanında anlatım, örnek olma, tartışma gibi öğretim yöntemlerinin kullanımları da ifade edildi.

Ergenlik Nedir?

Ergenlik, birçok değişim ve gelişimin gözlemlendiği ve çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bir geçiş dönemidir.⁴ Bu değişim ve gelişimler yaşamın farklı alanlarında kendini gösterir. Fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal alanlar bunlardan yalnızca bazılarıdır.⁵ Fiziksel değişimlerine adapte olmaya çalışan ergenler aynı zamanda duygusal anlamda da yoğunluk yaşamaktadırlar. Yine bu döneme kadar ailelerin kendi isteklerine göre yönlendirdiği veya zaten sorgulamadan aileyi taklit ile onlar gibi yaşayan birey artık bu dönemde kendi isteklerinin farkına varmaya ve bunları yüksek sesle dile getirmeye başlar. Ergen-aile çatışmasının kilit noktası da aslında bir bakıma bu durumdur. Çocuklarının kendilerine hayır demeye, kendilerinden farklı düşünmeye ve kendilerinden uzaklaşıp arkadaş çevresine daha çok yaklaşmaya başladığını gören aileler endişelenmeye başlar. Bu endişenin sağlıklı yönetilememesi kimi zaman problemlerin iyice büyümesine yol açabilir. Bu noktada da ergenlerin yaşamının büyük bir kısmını kapsayan okul yani eğitim hayatının önemini görmezden gelmek hata olur. Öyle ki bu dönemde çevresi tarafından etkilenmeye son derece açık olan ergen, gününün büyük çoğunluğunu geçirdiği okul hayatında farklı konularda eğitim almaktadır. Din eğitimi de bunlardan biridir. Nitekim eğitimin insanların gelişmesi ve yetişmesi konusundaki katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda bireyin değer ve karakter eğitimi konusunda da din eğitiminin önemine vurgu yapmak isabetli olacaktır.⁶ Tüm bu süreci iyi atlatmak için öncelikle ebeveynlerin ve öğretmenlerin de bilgi sahibi olması gereken ergenlik dönemi belirtileri ve özellikleri oldukça önemlidir.

Ergenlik Dönemleri, Belirtileri ve Özellikleri

Ergenlik; erken ergenlik (10-14 yaş), orta ergenlik (15-17 yaş) ve geç ergenlik (18-21 yaş) olmak üzere üç dönemden oluşmaktadır.

⁴ Asude Coşkunsever, "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (2022), 48.

⁵ Coşkunsever, "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri", 51.

⁶ Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2013), 122-123.

a) Erken ergenlik (Ön ergenlik/Erinlik): Günümüz beslenme koşulları ve bu koşulların hormonlar üzerindeki etkisi, internet kullanımının birey üzerindeki etkileri gibi sebeplerden ötürü bu dönemin son yıllarda ortaya çıktığı söylenebilir. Yine coğrafi konum da bu dönemin başlama yaşındaki önemli etkenlerden biridir. Erken ergenliğin en belirgin özelliği, çok hızlı bedensel değişikliklerin görüldüğü, ergenliğe geçiş evresi olan puberte evresindeki biyolojik değişikliklerin oluşturduğu baskıyla başa çıkma ve bu değişikliklere uyum sağlamadır. Birey bu dönemde kişilik çatışmaları yaşar, anne-baba ile iletişim zayıflarken yakın arkadaşlar önem kazanır, arkadaş grubuna benzeme gözlenir, mahremiyet önem kazanır.⁷ Kas ve kemiklerinin hızlı gelişimine uyum sağlama sürecinde olan ergen, bazı sakarlıklar sergileyebilir. Burada onun onurunu kırmadan anlayışla yaklaşmak ebeveyn düşen önemli bir görevdir. Bu dönemde zaten başarısızlıkları ve hataları konusunda oldukça hassas olan bireye kişiliğini zedeleyici bir eleştiri yapmak son derece sakıncalı olacaktır.

b) Orta ergenlik: Bu döneme gelindiğinde de bireyin hormonal ve fiziksel değişimleri devam etmektedir. Kızlarda ses incelmeye, erkeklerde ses kalınlaşması bu değişime verilebilecek örneklerden yalnızca bir tanesidir. Aynı zamanda birey orta ergenlikte, bağımsızlığını kazanır, soyut düşünme, şimdi ve gelecek arasında bağ kurma başlar, fikirler konusunda arkadaşlar ebeveynlerden daha önceliklidir, benmerkezci tutum görülür.⁸

c) Geç ergenlik (İleri ergenlik): Artık soyut düşünme, büyüme ve cinsel gelişim tamamlanmıştır. Bu dönemin üst yaş sınırı, içinde yaşanan koşullara göre farklılık gösterebilir. Ergenler bu zamana kadar sahip oldukları inançları sorgular ve bunları ideolojilere dönüştürürler. Kararları ve değerleri hakkında arkadaşlarından etkilenmeleri, önceki döneme göre bu dönemde daha azdır. Yine bu dönemde bireyin duygusal bağımsızlığını kazandığını söylemek de mümkündür.⁹

Tüm bu dönemlerde bireyin fiziksel değişimi kadar ruhsal değişimi de azımsanmayacak ölçüde farklılık gösterir. Bir sonraki başlıkta bu konuya ayrıntılı olarak değinilecektir. Öte yandan ergenlik dönemi belirtileri incelendiğinde bu belirtilerin cinsiyetler arasında farklılık gösterdiğini gözlemlemek mümkündür. Kızlarda ergenliğe giriş daha erken gözlenirken erkeklerde bu dönem daha geç başlar. Tüm bunların yanında kızlarda ergenliğe erken giriş sosyal açıdan kız çocuk için pozitif sonuçlar doğurmaz. Ergenliğe erken giren kız çocuk, akranları tarafından dışlanabilir. Erkeklerde ergenliğe erken giriş ise akranları tarafından oldukça olumlu karşılanan, o kişiye liderlik atfedilen bir durumdur. Ergenliğin sosyal hayatı da son derece etkilediği buradan da anlaşılmaktadır.

Ergenlik Dönemi Problemleri ve Din Eğitimi İhtiyacı

Ergenler, dönem boyunca başta sosyal ve ruhsal olmak üzere birçok problemle karşılaşır. Bireyin ergenlik döneminde yaşadığı fiziksel değişimler sosyal ve psikolojik açıdan son derece önemlidir. Modern toplum tarafından dayatılan beden algısı, son derece hassas olan ergen üzerinde baskı oluşturabilir. Ne yazık ki bu süreçte bazı ergenlerde obezite sorunu baş gösterirken bazı ergenlerde de anoreksiya nervroza dediğimiz aşırı kilo kaybı gözlenebilir. Bunlar fiziksel değişimler sonucu gözlenebilecek problemlerden sadece birkaçıdır. Bu dönem

⁷ Evrim Akçan Parlaz vd., "Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci", *Turkish Family Physician* 3/4 (2012), 11.

⁸ Canan Özlem Gözcü Yavaş, "Orta ve Geç Ergenlik Dönemindeki Ergenlerde Tutum ve Davranış Farklılıkları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2012), 115.

⁹ Serhat Turan, "Geç Ergenlik Dönemi: Ahlaki Uzaklaşma", *Balıkesir Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Sportive Dergisi* 4/2 (2021), 2.

bireylerinin karşılaştığı problemler tarihsel bağlamda elbette farklılık gösterir. Bugünkü ebeveynlerin ergenlik dönemi problemleri ile şimdiki 12-25 yaş aralığı bireylerinin benzerlik gösterse de aslında birçok farklılık vardır. Bu doğrultuda başta anne babaların bu durumun farkında olarak tavır geliştirmeleri gerekir. Din eğitiminin de ilk adımını atan ebeveynlerin gösterecekleri sert tutumlar ne yazık ki istenilen sonucu vermeyecektir.

Ergenlik döneminde hormonal değişimler, ruhsal değişimlerin yaşanmasına da sebep olur. Bu ruhsal değişim ve gelişim, ergenin bireysel yaşamıyla birlikte sosyal yaşantısı üzerinde de etkisini son derece hissettirir. Ergenlik döneminde artan duygu yoğunluğu, duygulardaki tutarsızlık ve beraberinde kendine güven, öfke kontrolü, sorumluluklar, sevgi, bağlanma gibi sorunlar da görülebilir. Yoğun duygular yaşayan birey bu dönemde beklenmedik bir tepki veya hayal kırıklığı ile karşılaşması durumunda umutsuzluğa kapılabilir. Daha ileri bir düzeyde bunun depresyon olarak kendini göstermesi ne yazık ki muhtemeldir. Tüm bunların, çevresindeki bireylere, özellikle ebeveynlerine negatif yansımalarını görmek kaçınılmazdır.¹⁰ Bu dönemde sık karşılaşılan kaygı, stres, depresyon gibi ruhsal sıkıntıların yanında sağlıklı ruhsal yapı oluşturan gençlere de rastlamak elbette mümkündür.¹¹ Sonuç itibariyle ergenlik kuramından bahseden ilk kuramcı G. Stanley Hall'un da söylediği gibi bu dönemi "stres ve fırtınalar dönemi" olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.¹² Ergenlerin bu duygu yoğunluğu döneminde ebeveynleriyle yaşadığı problemlerden bazıları; eleştirilmek, anlaşılmamak, azarlanmak, baskıcı tutum olarak sıralanabilir.

Çocukluk döneminde ebeveynlerini taklit edip onlarla özdeşim kurarak doyuma ulaşan birey, ergenlik dönemindeki sorgulamaları ve eleştirel yaklaşımı neticesinde anne babasında memnun olmadığı birçok özellik bulur. Bunun sonucunda artık özdeşim kurduğu kişiler ailesi olmaktan çıkar ve bu boşluğu arkadaşları, sanatçılar gibi kimselerle doldurmaya başlar. Çevresindeki kişilerle kurduğu özdeşimler ve iletişimlerle aslında bu dönemde ergen kendine ait bir kimlik oluşturmaya çalışır. Bu süreç birey için son derece sancılıdır. Çünkü bir kimlik arayışında olan ergen zaman zaman deneme yanılmalar da yapar ve kimlik bunalımı kendisi için kaçınılmaz olur.¹³ Henüz kimlik arayışı içinde olan ergen bireylerin dağınık bir kimliğe sahip olmamaları için en büyük görevlerden biri de şüphesiz ebeveynlere düşmektedir. Zaten duygusal olarak yoğun bir dönem geçiren, zaman zaman zıt duygular hisseden ergene, duygusal anlamda destek çıkmaya çalışmak ve onu anladığını hissettirmek ebeveynler için son derece önemlidir. Aynı zamanda eğitimciler de bu konuda sorumluluk sahibidirler.

Sosyal yaşamın önemli bir kısmını oluşturan ve etkisini hissettiren din de bu dönem için ayrı bir önem arz eder.¹⁴ Kimi zaman ergenlik dönemi problemlerine bir inanç krizinin de eşlik ettiği görülmektedir. Tek başına yönetilmesi zor olabilecek bu durum için ebeveynler ve eğitimcilerin verecekleri din eğitimi oldukça önemlidir. Nitekim birey çocukluktan ergenliğe geçiş ile birlikte taklit ile benimsediği dini inancını yeniden süzgeçten geçirir. Soyut düşünmeye başlamanın da etkisiyle sorgulamalar yaparak inancını daha anlamlı kılmak için çabalar. Bu

¹⁰ Derya Atalay - Arzu Özyürek, "Ergenlerde Duygu Düzenleme Stratejileri ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Millî Eğitim Dergisi* 50/230 (2021), 816.

¹¹ Zeynep Cihangir Çankaya - Betül Meydan, "Ergenlik Döneminde Mutluluk ve Umut", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17/65 (2018), 208.

¹² Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 19.

¹³ Atalay - Özyürek, "Ergenlerde Duygu Düzenleme Stratejileri ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 97-100.

¹⁴ Salih Aybey, "Gençlik Dönemi Problemleri Karşısında Din Eğitimi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (ts.), 935.

sancılı süreç için sağlıklı şekilde verilen din eğitimi, bireye bir çıkış yolu aralar.¹⁵ Ergenin tüm bu sorgulamalar ile yalnız başa çıkmasını beklemek sağlıklı bir tutum değildir. Bu bağlamda da dönemin psikolojik özellikleri de göz önüne alınırsa din eğitiminin bir ihtiyaç olduğunu söylemek kaçınılmaz olur. Bu konuyu daha ayrıntılı ele almak için başta ergenlerin din algıları ve bu dönemde verilecek din eğitiminin nasıl olması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Ergenlik Dönemindeki Bireylerin Din Algıları

Unutulmamalıdır ki her insanda doğuştan bir din ihtiyacı mevcuttur. Bunu insanın tabiatı gereği yüce bir gücün varlığını kabul etme ihtiyacı olarak da ifade edebiliriz. İnsanlar yaşamları boyunca karşılaştıkları olaylar sonucunda kimi zaman yüce bir varlığa sığınma kimi zaman da yüce bir varlığa şükranlarını sunma ihtiyacı duyarlar.

İnsan yaşamı göz önünde bulundurulduğunda, ergenlik döneminde bireylerin dini bilinci uyanır, dini şüphe ve tereddütler görülmeye başlanır. Yani bu süreçte aslında ergenler bir arayış içerisindeyler. Soyut konulara, soyut kavramlar üzerinde düşünmeye ilgi duyma da yine bu dönemde başlar.¹⁶ Dini tutumun belirginleşmesi de yine ergenlik dönemi özellikleri arasında sayılabilir. Öyle ki bu dönem kaygıları sağlık, aile, meslek seçimi vb. yanında din ve ahlak ile ilgilidir.

Yapılan bazı araştırmalarda görüldüğü üzere erken ergenlik (erinlik) dönemi (10-14 yaş) bireylerinde Allah'a karşı olan sorumluluklarını yerine getirememek ve cehenneme gitmek gibi korkular vardır. Bu hislerin, bireylerin içinde buldukları koşullara göre şekillendiği de görülmüştür. Bu dönemdeki ergenlerin, bu duygularla, dua etmek, hobi edinmek, olumlu düşünmeye yoğunlaşmak gibi çeşitli yollarla başa çıkmaya çalıştığı, araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Yapılan bu araştırma neticesinde dinin/dindarlığın korku ve kaygı yönetimindeki etkisi açığa çıkarılmıştır.¹⁷ Ergenler ile yapılan farklı bir çalışmada da dindarlığın artması durumunda depresyon, olumsuz benlik, anksiyetenin düştüğü görülmüştür. Kendi gücünün üzerinde yüce bir gücün varlığını kabul etmek, o güç tarafından korunma ve ihtiyaç halinde o güce sığınma hissini de beraberinde getirir. Bunun birey üzerindeki psikoterapötik etkisi de göz ardı edilemez. Tüm bu bulgular neticesinde dinin, ergenler için sığınılacak bir liman olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁸ Dua ve ibadetin insanlar üzerindeki etkisi görmezden gelinemeyecek kadar büyüktür. Yapılan bir araştırmada da gençlerin neredeyse tamamının sık sık dua ettikleri ve yarından fazlasının da bu duaların olumlu sonuçlarını aldıkları görülmüştür.¹⁹ Yani ergenler için dinin bir sorgulama, çatışma unsuru olduğu kadar sorularına cevap bulmada ve problemlerle başa çıkmada da katkı sunduğu aşikârdır.²⁰ Bu bilgiler doğrultusunda ergenlik döneminde verilecek din eğitiminin önemi bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Ergenliğin yoğun sancılı sürecinden birkaç yıl önce dini ilgi hat safhadadır. İbadetlerde titizlik, günah-sevap ayrımı gibi konularda artış gözle görülebilir bir artıştır. Ancak bunun ardından ergenliğin çalkantılı döneminin gelmesiyle bu ilgilerin azalması da söz konusu olabilir.²¹ Bu konuda elbette farklı sonuçlar

¹⁵ Muhammed Muhdi Gündüz, "Gelişim Özellikleri Doğrultusunda Gençliğin Din Eğitimi", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/4 (2020), 1103.

¹⁶ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 159.

¹⁷ Fatma Baynal, "Erinlik (Ön Ergenlik) Dönemi Korku, Kaygı ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Bilimname Drgisi* 45 (2021), 290.

¹⁸ Orhan Gürsu, "Ergenlik Dönemi Dindarlığı ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/34 (2015), 71.

¹⁹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 219.

²⁰ Ali Köse - Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 118.

²¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 269.

gözlemlemek mümkündür. Nitekim bu dönemde akranların birbiri üzerindeki etkisi de oldukça fazladır. Bunun bir sonucu olarak din ve ibadetler konusunda olumlu yönde artış olabileceği gibi aksinin olması da ihtimaller arasındadır. Ailesi ile keyif almayan veya ailesinin baskısı ile dini ibadetler yapmak istemeyen ergen, akranlarının motivasyonu ile olumlu tavırlar geliştirebilir.²²

Ergenlikte Din Eğitimi

Tüm iletişim ve eğitim sürecinde ergenin gelişim özellikleri ve ruhsal durumu göz önünde bulundurulmak zorundadır. Din eğitimi verilirken 12-25 yaş aralığına, 0-6 yaş aralığında olduğu gibi muamele etmek elbette ki ergenlik dönemi bireylerinin ihtiyaçlarına cevap vermeyecektir. Bu sebeple din eğitiminin öncelikli ilkesi, gelişim özelliklerine göre yöntemler ve yaklaşımlar kullanılmaktır. Bu dönemde kullanılacak din dilinin de dönemin bireylerine hitap ediyor olması gerekmektedir. Kullanılan din dilinin açık ve anlaşılır olması bu bağlamda zikredilebilir.²³ Kaba veya kırıcı olmayan din dili de son derece önemlidir.²⁴ Buna en ciddi kaynak olarak şu ayet gösterilebilir: “*Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi...*”²⁵ Oldukça alıngan ve genellikle de asi bir dönem geçiren ergenler için Kur’an-ı Kerim’in de tavsiye ettiği üslup kullanılmalıdır. Kullanılan dilin dikkate alınması ile birlikte yöntemleri, birbirlerini destekleyecek şekilde bir arada kullanmak da etkili olacaktır. Kişiyi dini konularda eğitmeyi amaçlayan din eğitiminin amaçlarından biri de bireylerin olumlu davranışlar geliştirmeleridir. Din eğitimi uygulamalarında hedefler doğrultusunda hareket etmek nihai amaçtır. Bu konuda kullanılacak yöntem ve yaklaşımları şu şekilde ele almak mümkündür:

a) **Biliş-merkezli yaklaşım:** Bu yaklaşıma göre, öğrenen, kendi bilişsel şemalarına göre bilgiyi anlamlandırır.²⁶ Buna göre öğrenmenin temelinde zihinsel süreçler vardır. Bu dönemde somut düşünmeden soyut düşünmeye geçişle birlikte birey duyuşal olmayan konu ve kavramları anlama eğilimi gösterir. Düşünme eylemi artık daha bilinçli bir hal almıştır.²⁷ Elde ettiği yargıları farklı çıkarımlarla destekleyebilir. Tüm bu bahsedilenler dönemin bireylerinin somut düşünmeden soyut düşünmeye geçtiklerinin göstergesidir. Bu geçiş dikkate alınarak din eğitimi verilirken de soyut kavramlar ergenlerin anlayacağı biçimde aktarılmalıdır. Bunlara örnek olarak Allah inancı, ahiret kavramı verilebilir.²⁸

b) **Duyuş destekli yaklaşım:** Bu yaklaşımın temelinde eğitimin, öğrenen bireyin ilk olarak duyularına, ardından duygularına yönelik olması gerektiği vardır. Bir önceki dönemde öğrenme duyular ile sağlanırken bu dönemde yaşanan duygu yoğunluğu sebebiyle duyguların da dikkate alınması esastır. Amaçlanan davranışın öğrenilmesi sürecinde davranış-zihin ilişkisi duygular yoluyla sağlanır.²⁹ İbadetler açısından bir motivasyon sağlama da etkili bir yaklaşım türüdür.³⁰

²² Arife Çetin, *Ergenlerde Sosyalleşme, Akran İlişkileri ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 59.

²³ Salih Aybey, “Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2018), 173.

²⁴ Aybey, “Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili”, 177.

²⁵ Ali İmran, 3/159.

²⁶ Özlem Mıdık - H. İbrahim Durak, “Tıpta İyi ve Etkili Bir Öğretme İçin Öğrenme Kuramlarından Çıkarılabilecek Bazı İpuçları”, *Tıp Eğitimi Dünyası Dergisi* 27 (2008), 2.

²⁷ Turgay Gündüz, “Ergenlik Dönemi Din Eğitimi”, *Etkili Din Öğretimi* 3 (2012), 73-101.

²⁸ Mehmet Emin Ay - Merve Gücen, “Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları”, *Farklı Yaş Dönemleri ve Din Eğitimi* (Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi, İstanbul, 2018), 297.

²⁹ Ay - Gücen, “Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları”, 297-298.

³⁰ Gündüz, “Ergenlik Dönemi Din Eğitimi”, 73-101.

c) Davranış hedefli yaklaşım: Bu yaklaşımın din eğitiminde kullanım alanı, kazandırılması amaçlanan pozitif davranışlardır. Bu yaklaşımın önemi arttıran şey ergenlik döneminin tıpkı duygulardaki yoğunluk gibi davranışlarda da benzer durumun gözlenmesi ve davranışların kontrolünün tam olarak sağlanamamasıdır. Aşamalı biçimde düşünülecek olunursa, biliş-merkezli yaklaşım adımında bireyin bilişsel hazırbulunuşluğu dikkate alınarak bilgilendirme yapılır. Duyuş-merkezli yaklaşım adımına gelindiğinde yapılan bilgilendirme duygular vasıtasıyla anlamlı hale getirilir. Son adımda ise bireyin davranışı edinmiş olması amaçlanır.³¹

d) Anlatım yöntemi: En fazla kullanılan öğretim yöntemlerinden biri olan anlatım, bilginin öğretici tarafından doğrudan öğrencilere aktarılmasıdır.³² Din eğitiminde bu metot sık kullanılan metotların başında gelir. Ergenlere dini bilgiler bu yolla direkt olarak anlatılarak verilebilir. Anlayım esnasında başvuru kaynakları arasında ayet ve hadisler de yer alır. Nitekim ergeni tatmin etmek oldukça zor ve önemlidir. Bu yöntemi destekleyecek olan yöntem ise mutlaka soru-cevap yöntemidir. Nitekim ergenlik dönemindeki birey bu yolla kendisine anlatılan bilgileri de mutlaka sorgulama ihtiyacı duyacaktır.³³ Her ne kadar ekonomik bir yöntem olsa da öğrencinin pasif bir şekilde yalnızca dinleyici olduğu bu yöntem özellikle ergenlik dönemi gelişim özellikleri düşünülecek olursa dönemin bireylerinin beklentilerine cevap verme ihtimali düşük olabilir.³⁴

e) Soru-cevap yöntemi: Adından da anlaşılacağı üzere öğrencilere sorular yöneltilmesi ve öğrenenin cevap vermesi ile gerçekleştirilen bu yöntem bireyin dikkatini çekmek için etkili olarak kullanılan bir yöntemdir.³⁵ Soru-cevap yöntemi, öğrencilerin düşünmesini sağlama ve soru cevaplar ile doğru bilgiye yönlendirme sayesinde, sancılı bir süreç geçiren ergenlerin öğrendikleri bilgileri anlamlandırmaları açısından da ayrıca önem taşır.

f) Tartışma yöntemi: Bu yöntemin öncelikli amacı fikir alışverişi sağlanmasıdır. Bir öğretici kontrolünde yapılması gereken bu yöntem, öğrenciler fazla sınırlanmadan adeta bir beyin fırtınası gibi gerçekleştirildiği takdirde güzel bir verimlilik elde edilebilir. Bu yöntem sayesinde ergenler din eğitimi kapsamında inanç ile ilgili yaşadıkları krizleri ifade edebilir, aklını kurcalayan tüm meseleleri şeffaf bir şekilde karşı tarafa soru olarak yöneltebilir veya fikir olarak sunabilir. Aynı zamanda bu yöntem bireylere, farklı görüşlere saygı duyma, başkalarını dinleme, düşünceleri yorumlama ve anlamlandırma gibi katkılar da sağlar.³⁶ Din eğitimi doğrultusunda düşünüldüğünde ergen dini konularda yaptığı sorgulamaları sesli bir şekilde dile getirerek başka kişilerle paylaşır, onların görüşlerini de dinler. Tüm bunlar ergen bireyin özümsemekte zorlandığı konuları anlamlandırmasında etkili olur.

g) Gösteri yöntemi: Demonstrasyon olarak da bilinen bu yöntemde öğretici kazandırılması amaçlanan davranışı direkt olarak uygulayarak bireye öğretmeye çalışır.³⁷ Din eğitimi kapsamında ele alındığında özellikle ibadetlerin öğretilmesi konusunda son derece önemli olan bu yöntem ahlaki değerlerin edinilmesinde de oldukça etkilidir. Öğretici bu süreci görsel veya işitsel materyaller ile de destekleyebilir. Öğreticinin yaşamı da bireyler için bir model teşkil ederek gösteri

³¹ Ay - Gücen, "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları", 298.

³² Etem Yeşilyurt, "Öğretmenlerin Öğretim Yöntemlerini Kullanma Amaçları ve Karşılaştıkları Sorunlar", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/1 (2013), 182.

³³ Suat Cebeci, "Din Eğitimi Yöntemleri", *Etkili Din Eğitimi*, (2010), 305-334.

³⁴ Abdullah Şahin, *Din Öğretiminde Sembolik Anlatım Yöntemi* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 11.

³⁵ Şahin, *Din Öğretiminde Sembolik Anlatım Yöntemi*, 11.

³⁶ Ay - Gücen, "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları", 299.

³⁷ Şahin, *Din Öğretiminde Sembolik Anlatım Yöntemi*, 13.

yöntemine doğrudan örnek gösterilebilir.³⁸ Özellikle ergenlik dönemi gelişim özellikler düşünüldüğünde bu dönem bireyleri farklı kimseleri örnek alarak onlarla özdeşim kurma davranışı sergilerler. Bu bağlamda din eğitimcileri de bu durumu göz önünde bulundurarak güzel bir model olmaya özen göstermelidir.

h) Örnek/Model olma: Bu yöntem ile yapılan eğitimin merkezinde bir model vardır. Özellikle ergenlerin de örnek alacakları bir rol modele meraklı oldukları bu dönem için önem arz eder. Din eğitiminde de sık sık kullanılan ve çoğu kez örnek olarak Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in sunulduğu bu yöntem ile bireylerin öğrendiklerini özümsemeleri amaçlanır.³⁹

i) Gözlem yöntemi: Ergen dönemi bireylerine oldukça hitap eden bu yöntem bir bakıma yaratılanların gözlenmesi ile bir sonuca ulaşmayı ifade eder. İnsanın tabiatı gözlemleyerek düşünmesi Kur'an-ı Kerim tarafından da önerilmektedir.⁴⁰ Ergenlik döneminde inançlarını yeniden gözden geçirerek ve sorgulayarak tahkiki iman boyutuna geçen bireye bu yöntem evreni gözlemleyerek yaratılış üzerine düşünmesi ile kılavuzluk eder.

Din Eğitiminde Ergenlere Karşı Geliştirilen Tavırlar ve Sonuçları

Ergenlik dönemi davranışlarının tohumunun çocukluk yıllarında atıldığı göz önünde bulundurulurken öncelikle çocukluk dönemi yaklaşımlarından az da olsa bahsetmek doğru olacaktır. Dini bilgiler henüz çocukluk yıllarında verilmeye başlanırken çocuğun seviyesine indirgenmeli ve özellikle henüz soyut düşünmeye başlanmayan yaşlar ise verilen bilgiler somutlaştırılmalıdır. Cehennem azabı gibi çocuklar için son derece ürkütücü olacak bilgilerden ziyade daha olumlu ve umut verici konular öncelikli olmalıdır. Aynı şekilde yapılması istenmeyen bir davranış karşısında da çocuğa, "Allah seni çarpar" gibi ifadeler kullanmaktan kaçınmak oldukça önemlidir. Çocukların gelecek yaşantısı üzerinde de mutlaka etkisini gösterecek olan çocukluk yıllarında onların cami gibi dini mekânları kötü yaşantılar ile özdeşleştirmelerinin önüne geçilmelidir. Nitekim Efendimiz (S.A.V.)'in uygulamalarında da bunun izlerini görmek mümkündür. Camilerde arka saflardan gelen çocuk seslerinin cemaati kızdırmak yerine yetişen nesil adına mutlu etmesi gerekir. Yine Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in torunları Hasan ve Hüseyin'e namaz esnasındaki tavrı, onları omuzlarına alması bizler için oldukça önemli bir örnek teşkil eder. Anne babalar, çocuklarının ileride dine veya ibadetlere karşı soğuk olmasını istemiyorlarsa bugün üzerlerine düşeni hakkıyla yerine getirmelilerdir. Psikolog Salzmann da çocukların dinden soğumasında ailelerin etkili olduğu bazı davranışları şu şekilde sıralamıştır; çocuklara dua, sure ezberletip ezberlemediklerinde onlara kızıp bağırarak, çocukları Allah'ın onları cezalandıracağıyla korkutup tehdit etmek, çocukların yanında dini hassasiyetleri olan insanların veya din adamlarının ayıplarını, kötülüklerini konuşmak.⁴¹ Elbette ki bir yetişkin üzerinde dahi etkili olabilecek bu olaylar henüz dini bir kimlik kazanmamış, kazanmak üzere olan çocuklar üzerinde büyük tahribatlara yol açar. Bu tahribatların izleri de ergenlik gibi ileriki dönemlerde kendini hissettirmeye başlar.

Ergenlik dönemine gelindiğinde ise bu dönemde kimlik kriziyle birlikte inanç krizi de ortaya çıkabilmektedir. Burada önemli olan, bu süreci aslında taklidi imandan tahkiki imana geçiş olarak görmek ve karşılaşılabilecek krizleri bir fırsat olarak

³⁸ Şimşek Parlar, *Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Ergenlik Dönemi Din ve Ahlak Eğitimi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 31-32.

³⁹ Neslihan Polat, *Kur'an'daki Kıssaların Karakter Eğitimi Açısından Tahlili* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 40.

⁴⁰ Polat, *Kur'an'daki Kıssaların Karakter Eğitimi Açısından Tahlili*, 37.

⁴¹ Köse - Ayten, *Din Psikolojisi*, 128-130.

değerlendirmektir. Yani çocuğun bu kriz içerisindeki sorularına sağlıklı, tatmin edici cevaplar vermek gerekir. Bu bağlamda dönem içerisinde verilecek olan din eğitimi de güvenilir olmalıdır. Ergenler bu dönemi geçirirken ya inanç krizi örneği olarak aşırıya kaçacak sorgulamalar yaparlar ya da çocukluk yıllarında taklit ile edinilen dini tutumlarını aynı şekilde sürdürürler. Burada dikkat edilecek en önemli husus bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğidir. Ergen-aile ilişkilerinin zaman zaman zorlu olduğu bu dönemde ailelerin gösterdikleri tavır itidalli olmalıdır. Ergene çok baskı yapmak veya fazla serbest bırakmak olumlu sonuçlar doğurmayacak tutumlardır. Ergenin yapmış olduğu ve ailenin kabul edemeyeceği davranışlar olduğunda kişiliği zedeleyici, hakaret içerikli ikazlar yerine yapılan davranış üzerinden konuşulmalıdır. Problemin aslında ergenin kendisinde değil yapılan davranışta olduğu ifade edilmelidir.⁴² Nitekim bu dönemde aileler itidalli davranmadığı takdirde acı tablo olan çocuğun tamamen aileden uzaklaşması, kaybedilmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunun olmaması için ergenlerle iletişim kurmaya, uzlaşma sağlamaya özen gösterilmelidir. Cezalar vermek, cephe almak yerine hem ebeveynlerin hem de çocukların fedakârlık yapıp orta yolu buldukları uzlaşım, sağlıklı iletişim noktasında önem taşır.⁴³

Din eğitimi kapsamında değerlendirildiğinde ise eğitimciler öncelikle dönemin gelişim özelliklerine hakim olmalıdırlar. Nitekim eğitim, bireyin içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak ihtiyaçlarını giderecek şekilde olmalıdır. Dönemin özelliklerini dikkate almayan bir öğretici, ergenlerin yoğun sorgulamalarından rahatsızlık duyabilir ancak bu son derece yanlıştır. Çünkü yaşanan sorgulamalar bu dönem için oldukça doğaldır. Yine bu dönemde yaşanan duygusal yoğunluk da eğitim sürecinde dikkate alınması gereken durumlardan biridir. Ergenler tüm duygularını oldukça yoğun yaşadıkları için öğretim sürecinde onları azarlamak, kişiliklerini zedeleyecek ifadeler kullanmak da süreci negatif etkiler. Eğer gelişim özellikleri dikkate alınmadan din eğitimi verilmeye çalışılırsa süreç sonunda olumsuzluklar ile karşılaşılabilir. Dinden uzaklaşma, zihnindeki sorulara tatmin edici cevaplar verilmemesi sebebiyle sorgulamaların ve akıldaki soru işaretlerinin çoğalması bu olumsuz sonuçlara örnektir. Tüm bu sürecin olumlu sonuçlanması için öğretim sürecinde ihtiyaca yönelik ve bireyin gelişim özelliklerine uygun yöntem ve yaklaşımlar etkili şekilde kullanılmalıdır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmanın sonucunda, etkili bir değişim ve gelişim dönemi olan ergenliğin, birey için oldukça çalkantılı bir dönem olduğu görülmektedir. Fiziksel değişimlere ayak uydurmaya çalışırken bir yandan da ruhsal değişimler yaşamak ergen psikolojisinde iniş ve çıkışların olmasına sebep olur. Birey artık bir kimlik oluştururken dini kimliğin oluşumu için ilk adım da bu dönemde atılır. Çünkü dönemin başında dini şüphe ve tereddütler başlar. Bu dönem öncesine kadar ailesini taklit edip örnek alan birey artık bu yaşlarda taklidi bırakarak tenkit etmeye başlar. Sorgulamalar beraberinde zihinsel karışıklıklar getirebilir. Ancak bunlar aslında olumsuz şeyler değildir. Ergenlerin sorgulamalarının dini açıdan pozitif şeyler olduğunun, bu sayede imanının artık taklidi bir imandan çıkıp tahkiki iman boyutuna ereceğinin de bilincinde olmak gerekir. Yani ergenlerin sorgulamalarını saçma, gereksiz görmek yerine ciddiye alıp onları tatmin edecek cevaplar sunmak son derece önemlidir. Bu noktada eğitimcilere yüklenen sorumluluk da önemli ölçüdedir.

⁴² Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986), 148.

⁴³ Haluk Yavuzer, *Gençleri Anlamak* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 69.

Geçmişten bugüne insan yaşamı düşünüldüğünde din, hep yaşamın merkezinde yer almış ve öğrenimi için de başvurulan ilk kaynaklar genellikle kutsal olduğuna inanılan kaynaklar olmuştur.⁴⁴ Din eğitimi sürecinde daha verimli bir eğitim-öğretim olması amacıyla öğretici merkezli bir eğitimden ziyade öğrenenin merkez alındığı eğitim türü tercih edilmelidir.⁴⁵ Özellikle ergenlik dönemi gelişim özellikleri bağlamında ele alındığında eğitim sürecinde de ergenler aktif olmayı arzulayacaklardır. Buna sebep olan etkenlerden biri olarak dönem özelliklerinden ergen benmerkezciliği gösterilebilir. Ergenlik dönemi din eğitimi sürecinde bireyin gelişim özelliklerinin dikkate alınması oldukça önemlidir. Eğitimciler kullandıkları yöntem ve yaklaşımlarla bireyin ihtiyaçlarına cevap verebiliyor olmalıdırlar. Din eğitimi sürecinde gösterilen tutum, ergeni dinden uzaklaştıracak bir tutum kesinlikle olmamalıdır. Hem eğitimciler hem de aileler bu kapsamda bireyi aşağılayacak, kişiliğini zedeleyecek bir din dili kullanmaktan kaçınılmalıdır. Bu kapsamda ergenleri eleştirmek, onlara cezalar vermek yerine sorgulamalarına imkân tanımak ancak bunu yaparken onları bunaltmayacak şekilde durumun kontrolünü kaybetmemek gerekir. Bu dönemde ergenleri dinden uzaklaştıracak sert tavırlardan kaçınmak, ibadetler konusunda onları zorlamamak da gösterilmesi gereken tavırlar arasındadır.

Sonuç itibarıyla din eğitiminin, bireylerin içinde bulunduğu döneme göre verilmesi esastır. Bu doğrultuda öncelikle eğitimcilerin bu gelişim özelliklerine hakim olması sağlanmalıdır. Eğitimciler kendi eğitimleri boyunca bu konuda yetiştirilmelilerdir. Yapılan stajlar yalnızca öğretimin bir kademesiyle sınırlandırılmamalı, hem çocukluk hem de ergenlik dönemi eğitim sürecine tanık olmalarına imkân sunulmalıdır. Zaman zaman kullanılacak yöntem ve yaklaşımlarla ilgili hizmet içi eğitimler de verilebilir.

Kaynakça

- Akçan Parlaz, Evrim vd. "Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci". *Turkish Family Physician* 3/4 (2012), 11.
- Atalay, Derya - Özyürek, Arzu. "Ergenlerde Duygu Düzenleme Stratejileri ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Millî Eğitim Dergisi* 50/230 (2021), 816.
- Ay, Mehmet Emin - Gücen, Merve. "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları". *Farklı Yaş Dönemleri ve Din Eğitimi*. 297. İstanbul, 2018.
- Aybey, Salih. "Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2018), 173.
- Aybey, Salih. "Gençlik Dönemi Problemleri Karşısında Din Eğitimi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (ts.), 935.
- Baltacı, Ali - Aydın, Yusuf. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Yöntem ve Tekniklerine Yönelik Tutumları". *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2019), 18.
- Baynal, Fatma. "Erinlik (Ön Ergenlik) Dönemi Korku, Kaygı ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Bilimname Drgisi* 45 (2021), 290.
- Cebeci, Suat. "Din Öğretimi Yöntemleri". *Etkili Din Öğretimi*, 305-334.
- Cihangir Çankaya, Zeynep - Meydan, Betül. "Ergenlik Döneminde Mutluluk ve Umut". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17/65 (2018), 208.

⁴⁴ Şahin, *Din Öğretiminde Sembolik Anlatım Yöntemi*, 1.

⁴⁵ Ali Baltacı - Yusuf Aydın, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Yöntem ve Tekniklerine Yönelik Tutumları", *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2019), 18.

- Coşkunsever, Asude. "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (2022), 48.
- Çetin, Arife. *Ergenlerde Sosyalleşme, Akran İlişkileri ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gözcü Yavaş, Canan Özlem. "Orta ve Geç Ergenlik Dönemindeki Ergenlerde Tutum ve Davranış Farklılıkları". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2012), 115.
- Gündüz, Muhammed Muhti. "Gelişim Özellikleri Doğrultusunda Gençliğin Din Eğitimi". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/4 (2020), 1103.
- Gündüz, Turgay. "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi". *Etkili Din Öğretimi* 3 (2012), 19.
- Gürsu, Orhan. "Ergenlik Dönemi Dindarlığı ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/34 (2015), 71.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1993.
- Keyifli, Şükrü. "Eğitim ve Din Eğitimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2013), 122.
- Koç, Mustafa. "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri". *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/17 (2004), 233.
- Köse, Ali - Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 16. Basım, 2014.
- Mıdık, Özlem - Durak, H. İbrahim. "Tıpta İyi ve Etkili Bir Öğretme İçin Öğrenme Kuramlarından Çıkarılabilecek Bazı İpuçları". *Tıp Eğitimi Dünyası Dergisi* 27 (2008), 2.
- Parlar, Şimşek. *Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Ergenlik Dönemi Din ve Ahlak Eğitimi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Polat, Neslihan. *Kur'an'daki Kıssaların Karakter Eğitimi Açısından Tahlili*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Şahin, Abdullah. *Din Öğretiminde Sembolik Anlatım Yöntemi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Turan, Serhat. "Geç Ergenlik Dönemi: Ahlaki Uzaklaşma". *Balıkesir Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Sportive Dergisi* 4/2 (2021), 2.
- Yavuzer, Haluk. *Gençleri Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım, 2011.
- Yeşilyurt, Etem. "Öğretmenlerin Öğretim Yöntemlerini Kullanma Amaçları ve Karşılaştıkları Sorunlar". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/1 (2013), 182.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 1986.